

TÜRKİYE’DE E-KÜTÜPHANE ÇALIŞMALARININ DURUM ANALİZİ VE ÖNERİLER

M.Ali Akcayol* Mehmet Şimşek İlker Bay

*Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü,
Maltepe, 06570, Ankara
e-posta: akcayol@gazi.edu.tr

Özet: Bu çalışmada Türkiye’de e-dönüşüm kapsamında yapılmakta olan e-kütüphane çalışmaları incelenmiş ve şu andaki durum hakkında detaylı bir analiz yapılmıştır. Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinin 66 tanesi ile diğer büyük kütüphaneler ayrıntılı olarak incelenmiş ve e-kütüphaneye geçişte ne tür gereksinimleri olduğu ortaya konulmuştur. Dünyadaki e-kütüphane uygulamaları incelenerek üç tane başarılı örnek e-kütüphane uygulamasının özellikleri sunulmuş ve Türkiye’deki çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Ayrıca e-kütüphaneler arasında ortak kaynak kullanımının (L2L – Library-To-Library) ne şekilde yapılandırılması gerektiği ve avantajlarının neler olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Türkiye’de önümüzdeki yıllarda yapılacak olan e-kütüphane uygulamalarının kapsamlı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için öneriler sunulmuştur. Yapılacak e-kütüphane uygulamalarında gözönünde bulundurulması gereken bilgi güvenliğine, üye işlemleri ve hizmetlerin ücretlendirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1. GİRİŞ

E-Dönüşüm kapsamında Türkiye’de yapılmakta olan çalışmalar e-devlet, e-egitim, e-hukuk, e-sağlık, e-kültür ve e-ticaret ana başlıkları altında artarak devam etmektedir [1,2,3]. Dünyada bütün sektörlerin elektronik ortama hızla geçtiği günümüzde [4], Türkiye’de bu yöndeki çalışmalar geç başlamış ve özellikle e-egitim alanında çok fazla ilerleme kaydedilememiştir [5]. Ülkemizde uzaktan eğitime yönelik çalışmalar bazı üniversiteler tarafından yapılmakta ancak henüz tam olarak her yönüyle başarılı bir uygulama gerçekleştirilememiştir [6,7]. Eğitim-Öğretimin vazgeçilmez ve en başta gelen unsurlarından olan kütüphanelerinde e-egitim dönüşümü içerisinde yeniden yapılandırılması ve amaçlarının,

görevlerinin, hizmet şekillerinin ve hizmet ücret politikalarının yeniden tanımlanması gerekmektedir [8,9,10]. Dünyada çok başarılı e-kütüphane uygulamaları yapılmıştır ve kullanıcılara zamandan ve mekandan bağımsız, hızlı hizmet vermeleri nedeniyle yoğun bir şekilde kullanılmaktadırlar.

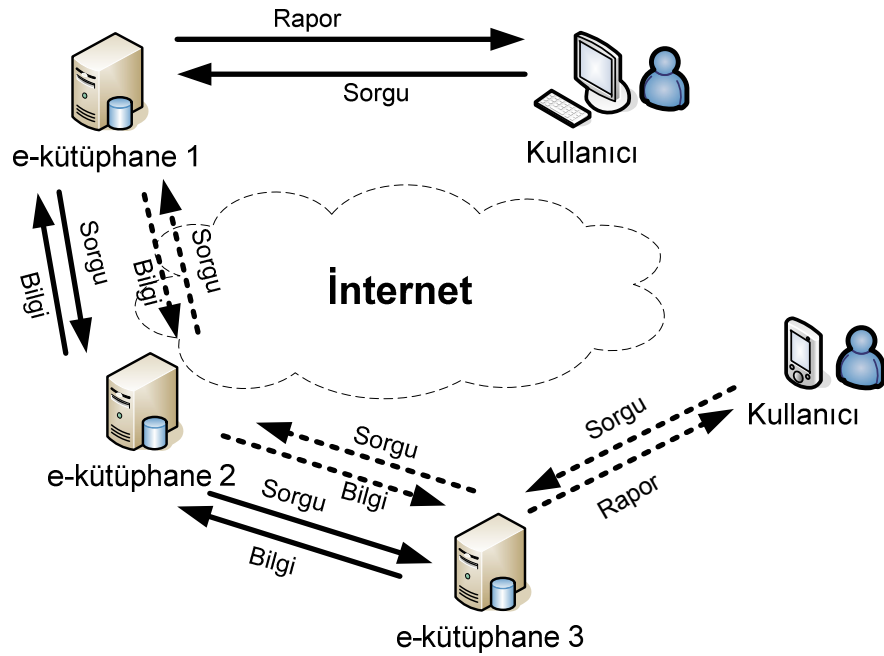
Dünyadaki e-kütüphane çalışmalarında genellikle aşağıdaki başlıklardaki hizmetler kullanıcılara elektronik ortamda üyelik esasına göre sunulmaktadır[11]:

- Kitaplar: Sunulan kitapların tamamı metin biçiminde veya taranmış resim dosyası olarak sunulmaktadır.
- Dergiler: Dergilerdeki yayınların tam metni sunulmaktadır.
- Gazeteler: Gazetelerin günlük sayıları ve arşivlerindeki tüm bilgiler linkler halinde veya konu başlığı aranarak elde edilmektedir.
- Magazinler: Belgesel, coğrafik veya diğer magazinler tam metin olarak sunulmaktadır.
- Haritalar: Tarihi, topolojik ve interaktif haritalar maps.com veya mapquest.com gibi kaynaklardan faydalanılarak kullanıcılara sunulmaktadır.
- Resimler: Sanatsal, tarihsel, insan, hayvan v.b. çok sayıda resim anahtar kelimeye veya istenen başlığa göre elde edilebilmektedir.
- TV-Radyo: TV ve radyo yayınlarında istenen konu başlığına göre arama yapılmakta ve on-line izleme/dinleme olanağı sunulmaktadır.
- Ses ve Hareketli Görüntü: Çok sayıdaki ses ve hareketli görüntü dosyası (animasyonlar v.b.) kullanıcılara sunulmaktadır.

Başarılı e-kütüphane uygulamalarında tüm kaynaklar istenirse kullanıcı tarafından bilgisayarına kaydedilebilmekte veya on-line incelenebilmektedir. Bu uygulamalarda üyelik sistemi kullanılmakta, kullanıcı adı ve şifre bilgisine göre kullanıcılar tanımlanmaktadır [12].

Modern e-kütüphanelerde kütüphanelerarası bilgi akışı için L2L (Library-To-Library) iletişim protokolü yeni bir standart olarak görülmektedir ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. L2L iletişim protokolü, birçok e-kütüphanenin büyük bir e-kütüphane yapısı içinde birleştirilmesini sağlamaktadır. Bu protokol ile birbirleriyle iletişim içinde olan e-kütüphaneler kaynaklarını paylaşabilmektedirler. Böylece bir kullanıcı üyesi olduğu kütüphaneye bir arama sorgusu gönderdiğinde sistem aynı sorguyu diğer kütüphanelere

gönderir ve diğer e-kütüphanelerden gelen sonuçları toplu bir şekilde elde eder. Elde edilen bu sonuçlarda çift kayıtlar silinerek kullanıcıya iletilecek rapor oluşturulur. Oluşturulan listede her dökümanın başlık kısmına hangi kütüphaneden elde edilen kaynak olduğu belirtilir. L2L iletişimi birtakım problemleride beraberinde getirir. E-Kütüphanelerdeki kaynakların farklı formatlarda olması en büyük problemdir. Bu tür format problemlerinin giderilmesi için e-kütüphane çalışmalarının standart ve eşgüdüm halinde yapılması ve gelişmiş sorgulama yöntemlerinin (semantik sorgulama v.b.) kullanılması gerekmektedir. Şekil 1’de L2L iletişim yapısını kullanan e-kütüphaneler arasındaki bilgi paylaşımı görülmektedir.

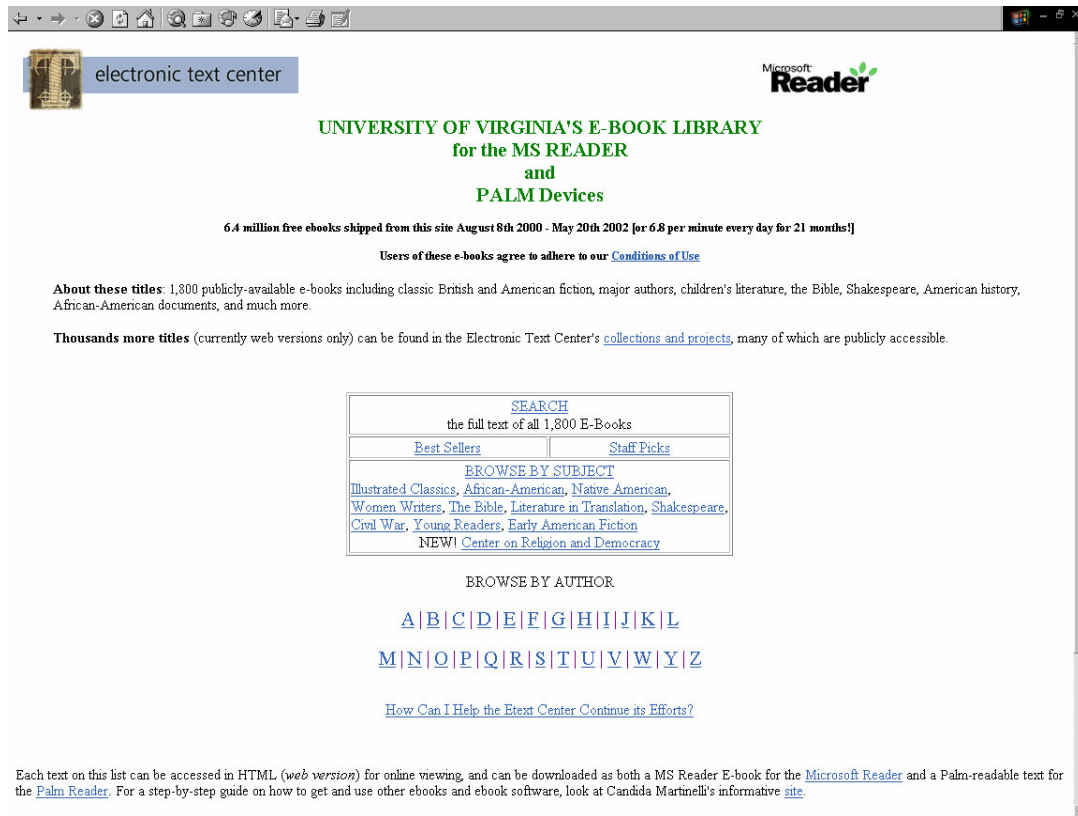
Şekil 1. L2L iletişimi kullanan e-kütüphaneler arasında kaynak paylaşımı

2. DÜNYADA E-KÜTÜPHANE UYGULAMALARI

E-Kütüphane çalışmaları internetin yaygın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan üniversite kütüphaneleri önce hizmetlerinin bir kısmını internet ortamına aktararak kullanıcıların zaman ve mekan sınırlaması olmadan faydalanmalarını sağlamışlardır. Öncelikle bilgi sorgulama, tarama ve kaynak ayırma gibi hizmetler elektronik ortama aktarılmıştır. Daha sonra tüm kaynakların

internet ortamından kullanıcılara sunulması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada üç tane başarılı üniversite kütüphanesi örnek olarak incelenmiştir. Bunlar Virginia Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi ve Adelaide Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamalarıdır.

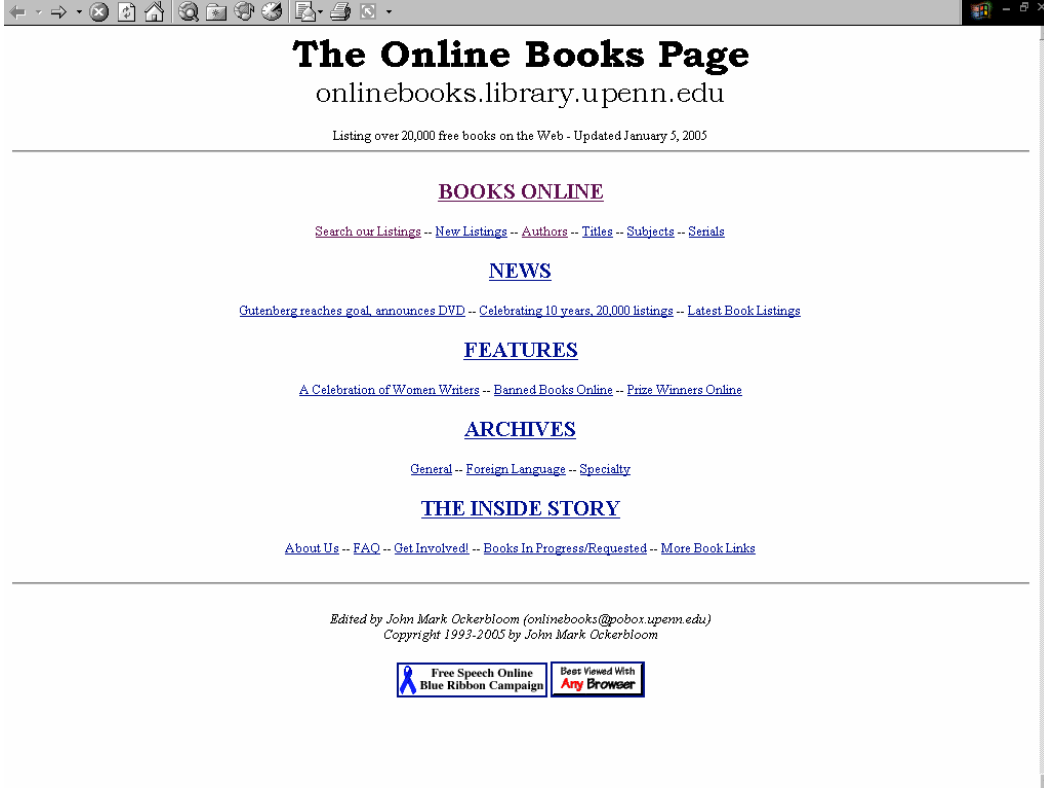
Virginia Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamasının ana sayfası Şekil 2’de görülmektedir. Virginia Üniversitesine ait e-kütüphanede tüm kaynaklar konu başlığına göre sorgulanarak tam içeriklerine ulaşılabilmektedir [13].

Şekil 2. Virginia Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamasının ana sayfası

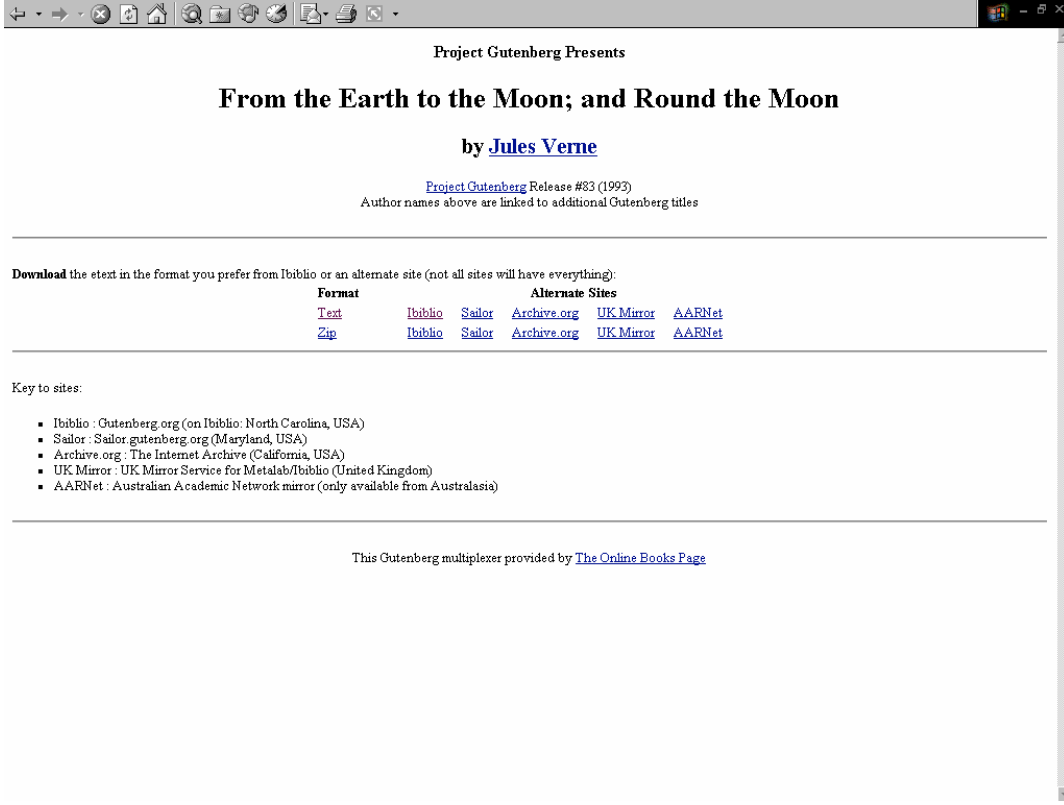
Kitaplar on-line e-book halinde Microsoft Reader formatında okunabilmektedir. Magazin içeriklerine, resim ve hareketli görüntülere ulaşılabilmektedir.

Pennsylvania Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamasıda başarılı örneklerden birisidir. Şekil 3’te Pennsylvania Üniversitesi e-kütüphane uygulamasına ait ana sayfa görülmektedir[14].

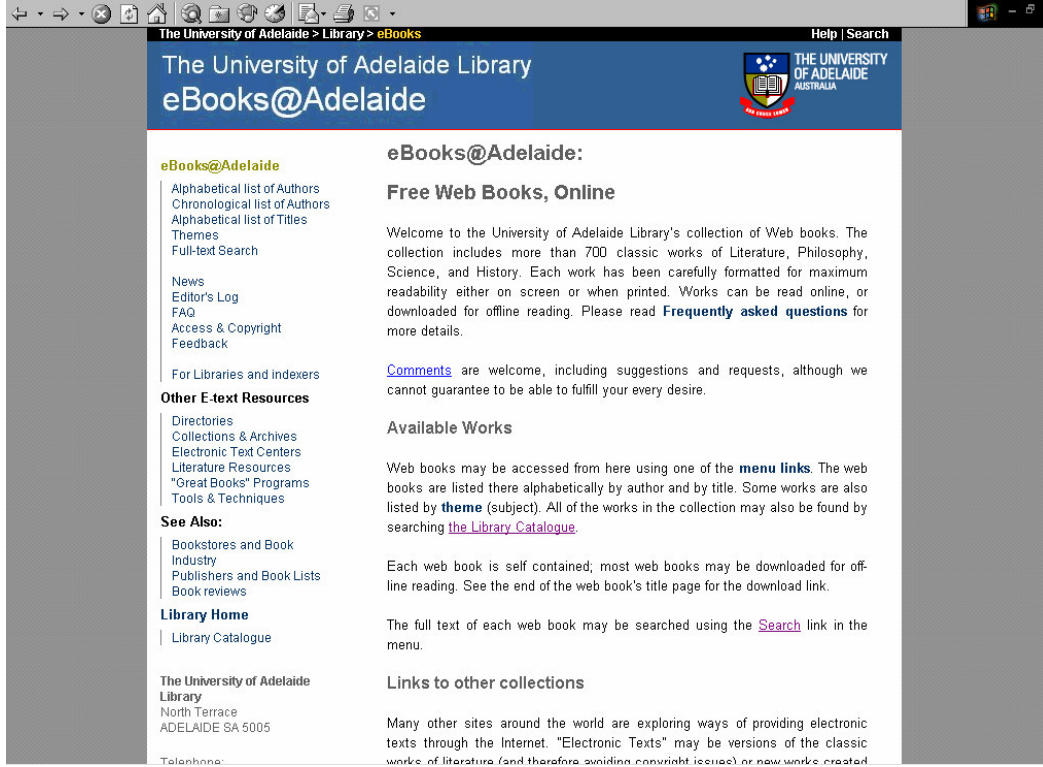
Şekil 3. Pennsylvania Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamasının ana sayfası

Buradada on-line books kısmındaki tüm kitaplara tam içerik olarak erişim sağlanmaktadır. Herhangi bir kitap on-line okunabileceği gibi sıkıştırılmış formatta bilgisayara kaydedilebilmektedir. Şekil 4'te kitap içeriğinin bilgisayara kaydedilmesi için kullanılan sayfa görülmektedir.

Şekil 4. Pennsylvania Üniversitesi e-kütüphanesinde içerik kaydetme sayfası

Şekil 5'te ise Adelaide Üniversitesinin e-kütüphane uygulamasına ait ana sayfa görülmektedir. Buradada diğer örneklerde olduğu gibi istenen bir kaynak sıkıştırılmış olarak bilgisayara kaydedilebilmekte veya on-line okunabilmektedir[15].

Şekil 5. Adelaide Üniversitesine ait e-kütüphane uygulamasının ana sayfası

3. TÜRKİYEDE E-KÜTÜPHANE ÇALIŞMALARI

E-Kütüphane kavramının ortaya çıkması ile Türkiye’de de e-kütüphane çalışmaları başlamış ve özellikle üniversitelerde bu çalışmalar daha hızlı bir biçimde sürmektedir. Ancak, e-kütüphaneye yönelik çalışmalar var olan klasik kütüphanelerdeki kitapların internet üzerinden aranması ve ayırma işleminin yapılmasından öteye geçmemektedir. Gerçek anlamda e-kütüphane uygulamalarının tüm kaynakların internet üzerinden erişilebildiği ve kullanıcının bilgisayarına kaydedebildiği yapıda olması gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye’deki elektronik ortamda bulunan kütüphane hizmetleri incelenmiş ve incelenen her kütüphanede verilmekte olan hizmetlerin neler olduğu ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. İncelenen kütüphaneler tarafından elektronik ortamda verilen hizmetler Tablo 1’de verilmiştir. Kütüphaneler tarafından verilen hizmetlerden kitap sorgulama işlemi için “S” harfi, süreli yayın izleme için “SY”, ödünç alma işlemi için “ÖA”, kaynak ayırma işlemi için “R”, kütüphaneler arası kaynak bilgi sorgulama için KBS ve on-line okuma işlemi için “OO” harfleri kullanılmıştır.

Tablo 1. Kütüphaneler tarafından elektronik ortamda verilen hizmetler

KÜTÜPHANE ADI	HİZMETLER
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
Adnan Menderes Üniversite Kütüphanesi	S, SY
Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA
Ankara Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, OO(kısıtlı)
Atılım Üniversitesi Kütüphanesi	S, R
Bahçeşehir Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Balıkesir Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Başkent Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Beykent Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Çağ Üniversitesi Kütüphanesi	-
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS
Çankaya Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
Celal Bayar Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS
Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
Çukurova Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Dicle Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS
Doğu Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Doğuş Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
DPT Kütüphanesi	S, OO
Gazi Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Gaziantep Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R

Galatasaray Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Kütüphanesi	S, SY, R
Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, OO(kısıtlı)
Haliç Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R, KBS
Harran Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R, KBS
Işık Üniversitesi Kütüphanesi	-
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS,
İnönü Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
İzmir Ekonomi Üniversitesi Kütüphanesi	-
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	-
Kadir Has Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
Kafkas Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R, KBS
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA,R
Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R, KBS
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Kütüphanesi	S
Kocaeli Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
Koç Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Lefke Üniversitesi Kütüphanesi	-
Maltepe Üniversitesi Kütüphanesi	-
Marmara Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA
Mersin Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Milli Kütüphane	S, SY, R
Mimar Sinan Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Muğla Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY
Mustafa Kemal Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R, KBS
Niğde Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, R
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
ODTÜ Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R

Osmangazi Üniversitesi Kütüphanesi	-
Pamukkale Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Sabancı Üniversitesi Kütüphanesi	-
Sakarya Üniversitesi Kütüphane	S, SY, ÖA, R
Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Süleyman Demirel Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA
Trakya Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R
Yeditepe Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS
Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R, KBS
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kütüphanesi	S, SY, ÖA, R

Tablo 1’den görüldüğü gibi, incelenen kütüphane örneklerinin büyük bir bölümü kaynak sorgulama, ödünç alma ve kaynak ayırma (reserv) işlemi yapma gibi klasik kütüphane hizmetlerini elektronik ortamda yapmaktadırlar. Bu kütüphanelerin çok az bir bölümünde on-line kaynak içeriğine ulaşım bulunmaktadır. Bazı üniversitelerin kütüphane sayfalarının olmadığı veya ulaşılamadığı görülmektedir. Tablo 1’de incelenen kütüphane uygulamalarından Tablo 2’deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2. Kütüphanelere ilişkin Tablo 1’de elde edilen bilgilerin değerlendirme sonuçları

Sınıflandırma	Sayı	Oran (%)
Web sayfası olmayanlar	8	11.76
Sorgulama yapanlar	60	88.23
Sürelili yayınlara erişim yapanlar	57	83.82
Kitap durum bilgisi verenler	33	48.53
Ödünç alma işlemi yapanlar	45	66.17
Kütüphaneler arası bilgi sorgulaması yapanlar	11	16.17
On-line okuma sağlayanlar	3	4.41
Toplam incelenen kütüphane	68	

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada incelenen 68 kütüphaneden 8 tanesinde kütüphaneye ait bir sayfa olmadığı veya erişilemediği görülmüştür. Diğer bütün kütüphanelerin bir sayfası olduğu ve klasik sorgulama ve kitap ayırma işlemlerinin büyük bir bölümünde yapılabildiği görülmüştür. Bu kütüphanelerin %88'inde sorgulama, %83'ünde süreli yayın izleme, %66'sında ödünç alma, %48'inde kitap durum bilgilerine ulaşım yapılabildiği görülmüştür. Ancak sadece %4'ünde kısıtlı bir şekilde olsa kaynaklara tam içerik erişim sağlanabildiği görülmüştür.

Türkiye'de mevcut kütüphanelerin yetersizliği ve her bölgeye bir kütüphane kurulamaması dolayısı ile e-kütüphane'ler çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, klasik bir kütüphane için gerekli olan birçok aracın ve personelinde kullanılmayacak oluşu e-kütüphane için gerekli olan sürekli maliyeti düşürmektedir. Bu avantajlarının yanında bir e-kütüphane oluşturmak başlangıçta oldukça zaman alıcı ve uzman personel gerektirmektedir. Bilgi teknolojisi altyapısının kurulması ve işletilmesi için gerekli olan uzman personelin yanısıra kaynakların sürekli olarak yenilenmesi ve düzenlenmesi içinde sürekli istihdam edilecek uzman personele ihtiyaç vardır. Virginia Üniversitesinin e-kütüphanesinde 6.4 milyon kitap olduğu ve 21 ay boyunca dakikada ortalama 6.8 kitap yüklenmiştir. İlk oluşturulduğundan sonra e-kütüphane hizmetlerinin sürekliliği ve güncelliği içinde uzman personele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında e-kütüphane oluşturulması ilk yatırım olarak pahalı olsa da kaynaklarda sınırsız kullanım, zaman ve mekan sınırlaması olmaması, bir kaynağa erişim ve kullanım için gereken maliyetin kullanıcılar açısından çok aza indirilmiş olması e-kütüphanelerin günümüz toplumunun vazgeçilmez gereksinimlerinden olduğu söylenebilir.

Dünyadaki e-kütüphane uygulamalarının bulunduğu nokta ile Türkiye'deki e-kütüphane çalışmaları karşılaştırıldığında kapsam olarak çok büyük farklar olduğu görülmektedir. Dünyadaki e-kütüphane uygulamalarında tüm kaynaklara tam içerik olarak erişilebilmekteyken Türkiye'de klasik kütüphanelerdeki sorgulama ve kitap ayırma işlemlerinin internet tabanlı yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

İncelenen bazı kütüphanelerin ortak bilgi sorgulama birimine sahip oldukları görülmüştür. Türkiye'de tüm kütüphaneler için kullanılabilecek ortak veritabanı yapısı ve donanımı belirlenmeli ve tüm kütüphanelerde bu standartlara uyulmalıdır. Böylece bir kullanıcı üyesi olduğu kütüphane aracılığıyla tüm kütüphanelerin kaynaklarına ulaşabilecektir. E-Kütüphaneler tarafından sunulan bilgilere erişimde güvenlik tam olarak sağlanmalı ve üyelere kimlik kartı olarak akıllı kartlar verilmelidir.

Kütüphanelerde bulunan dağıtık veritabanlarına gönderilen sorguların hızlı ve doğru bir şekilde sonuçlandırılması için gereken altyapı hazırlanmalıdır. Ayrıca e-kütüphanelere sadece bilgisayarlar kullanılarak erişim yerine, cep telefonu, PDA (Personal Digital Assistant) gibi mobil cihazlarla erişimde sağlanmalıdır.

Tam içerik olarak kullanıcıya sağlanan kaynaklar için ortak bir fiyatlandırma politikası geliştirilmelidir ve bu tür kaynaklar için telif hakları yasasında düzenleme yapılmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- [1] A.Arifoğlu, A.Körnes, A.Yazıcı, M.K.Akgül, A.Ayvalı, E-Devlet Yolunda Türkiye, Türkiye Bilişim Derneği, ISBN:975-96888-5-9, 2002.
- [2] Kamu-Net Üst Kurulu Bilgi Notları, 2001.
- [3] N.M.İnce, Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, DPT, 2003.
- [4] M.A.Akçayol, Türkiyede E-Dönüşüm Çalışmaları, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türkiye Bilişim Derneği 21. Ulusal Bilişim Kurultayı, p.274-290, ODTÜ Kültür Kongre Merkezi, Ankara, 04-06 Ekim, 2004.
- [5] H.Çoban, Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş, İnkılap Kitabevi, ISBN: 9751011531, 1997
- [6] G.Armağan, Ticari Olmayan Akademik Amaçlı İnternet Bilgi Kaynakları, Önemi Ve Bazı Örnekler, Akademik Bilişim Kongresi, 11-13 Şubat 2004, Trabzon.
- [7] S.Çukadar, S.Çelik, İnternete Dayalı Uzaktan Öğretim Ve Üniversite Kütüphaneleri, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (1), 31-42, 2003.
- [8] A.Bork, S.Gunnarsdottir, Tutorial distance learning: Rebuilding our educational system, Boston, MA: Kluwer Publishers, 2001.
- [9] C.Anderso, A.Weston, "The Costs of Online Searching," Library Journal, 112, 44-47, 1987.
- [10] T.Roose, "Integrating Online Searching with Reference Service," Library Journal, 112, 86-87, 1987.
- [11] <http://www.il.proquest.com>, Son giriş tarihi: 28 Aralık 2004
- [12] G.G.Chowdhury, Digital libraries and reference services: present and future, Journal of Documentation, 58(3), pp. 258-283, 2002.
- [13] <http://etext.library.adelaide.edu.au>, Son giriş tarihi: 28 Aralık 2004
- [14] <http://onlinebooks.library.upenn.edu>, Son giriş tarihi: 28 Aralık 2004
- [15] <http://etext.lib.virginia.edu/ebooks/ebooklist.html>, Son giriş tarihi: 28 Aralık 2004